

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Vuorimies, Heikki

Title: Havaintoja keskisuomalaisten terveydentilasta Loviisan ja Viaporin linnoitustöissä : tauti, tapaturma vai kuolema?

Year: 1999

Version: Published version

Copyright: © 1999 kirjoittajat ja Jyväskylän yliopisto

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Vuorimies, H. (1999). Havaintoja keskisuomalaisten terveydentilasta Loviisan ja Viaporin linnoitustöissä : tauti, tapaturma vai kuolema?. In H. Roiko-Jokela (Ed.), Vanhuus, vaivat ja erilaiset (pp. 145-178). Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän historiallinen arkisto, 4.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9098-5>

Tauti, tapaturma vai kuolema?

HAVAINTOJA KESKISUOMALAISTEN TERVEYDENTILASTA LOVIISAN JA VIAPORIN LINNOITTAMISTÖISSÄ

Taustaa

Kulunut vuosi 1998 oli Viaporin linnoituksen 250-vuotisjuhlavuosi. Viaporin ja samaan aikaan Degerbyn eli Loviisan kaupungin ja sen edustalla sijainneen Svartholman saaren linnoittamistöitä voidaan pitää pohjoismaisittain jättihankkeena, joka hakee vertaistaan tämän päivän rakennusprojektien joukosta. Mittava rakennusurakka vaati suuria työläisjoukkoja, joita ei ollut vapaasti saatavissa. Töihin komennettiin pääasiassa suomalaisia ruotujakoisia jalkaväkirykmenttejä, joita kruunu yleensäkin oli tottunut käyttämään työvoimana omissa rakennustöissään. Kiihkeimpien rakennusvuosien 1748–1756 aikana töissä oli useita tuhansia sotamiehiä, parhaimmillaan noin 8 000 miestä. Keskisuomalaiset sotamiehet osallistui-
vat linnoitustöihin aluksi Loviisassa ja Svartholmassa, mutta sittemmin vuodesta 1750 myös Helsingissä ja Viaporissa. Vuodesta 1751 lähtien suomalaisten avuksi komennettiin myös ruotsalaisrykmenttejä.

Keskisuomalaiset ruotusotamiehet palvelivat neljässä eri rykmentissä, kolmessa jalkaväkirykmentissä ja yhdessä rakuuna-rykmentissä. Lukumääräisesti ylivoimaisesti suurimman ryhmän muodostivat Hämeen jalkaväkirykmentin (HJR) Jämsän, Sysmän ja Rautalammin komppanioissa palvelleet ruotusotamiehet, joiden terveydellisiä olosuhteita ja tilaa tässä tullaan tarkastelemaan. Mainittuja

komppanioita kutsutaan jatkossa ”keskisuomalaiskomppanioiksi”. Pienempiä, tämän tarkastelun ulkopuolelle jääneitä ryhmiä olivat Porin jalkaväkirykmentin Ruoveden komppaniassa palvelleet parikymmentä keuruulaista ja multialaista ruotusotamiestä sekä ne noin kymmenkunta Savon jalkaväkirykmentin Majurin ja Pieksämäen komppanioissa palvelutta ruotusotamiestä, joiden ylläpitovastuu oli langennut nykyisen Hankasalmen kunnan alkuaan Kangasniemeen ja Pieksämäkeen kuuluneille taloille. Päijänteen kahta puolta sijainneiden keskisuomalaisrusthollien ylläpitämät rakuunat palvelivat Uudenmaan ja Hämeen läänin rakuunarykmentin Ala- tai Ylä-Hollolan komppanioissa.

Kussakin HJR:n keskisuomalaiskomppanioissa oli 128 ruotua, joissa palveli kirjavahvuuden mukaan 6 korpraalia ja 122 sotamiestä. Mainittujen kolmen komppanian ruoduista nykyisen Keski-Suomi-käsitteen mukaan keskisuomalaisia oli melko tarkkaan 2/3 eli 254 ruotua.¹ Kun historiallisesti Keski-Suomi-käsite on varsin nuori, olisi epäoikeutettua tarkastella 1700-luvun puolivälin ”keskisuomalaisista” yhteisöä tämänpäivän maakuntakäsitteen rajoittamana. Jatkossa kaikkia mainittujen kolmen komppanian miehiä tullaan käsittelemään ”keskisuomalaisina”.

Raakit pois, työkykyiset tilalle

Suomalaisrykmenttien edellisistä pääkatselmuksista oli kulunut jo 10–12 vuotta. Tämä merkitsi sitä, että rykmenttien miehistön sopivuus tulevia linnoitustöitä ajatellen ei ollut paras mahdollinen. Asian tilan korjaamiseksi kuningas määräsi syksyllä 1747 Suomen kenraalikuvernööriin, kreivi Gustaf Fredrik von Rosenin esityksestä pidettäväksi tarkastuskatselmuksset, joissa vanhat ja kelvottomat miehet voitiin vapauttaa sotapalveluksesta ja ottaa tilalle nuoria ja terveitä miehiä. Myöhäisen ajankohdan takia kenraalikuvernööri von Rosen ehti tarkistaa vain osan rykmenteistä. Uudenmaan ja Hämeen rakuunarykmentissä, Uudenmaan jalkaväkirykmentissä ja Hämeen

jalkaväkirykmentin viidessä eteläisimmässä komppaniassa katselmus suoritettiin tavanomaisella huolellisuudella ”mies mieheltä”, mutta Hämeen jalkaväkirykmentin kolmessa pohjoisimmassa komppaniassa ja jäljelle jääneissä Porin ja Pohjanmaan jalkaväkirykmenteissä tarkastettiin vain ne miehet, jotka olivat komppanianpäälliköiden ilmoitusten mukaan ”kelvottomia, vanhoja tai sairaalloisia”. Hämeen rykmentin 5 eteläisintä komppaniaa tarkastettiin 14. syyskuuta siis mies mieheltä, mutta kolme pohjoisinta komppaniaa eli keskisuomalaiskomppaniat vasta 16. marraskuuta vain raakkien osalta.²

Tarkastuksissaan kenraalikuvernööri von Rosen havaitsi, että osa jalkaväen miehistä oli jotenkin pieniä kasvultaan ja heikkovoimaisia, ”nog smått till växten ja swaglamadt” sekä osa iältään vanhempia, kuin rulliin oli merkitty. Hän muistuttikin kuningasta raportissaan siitä, että merkittävä joukko miehistä oli otettu palvelukseen edellisen sodan aikana tai sen jälkeen, eikä näin ollen ollut käynyt läpi mitään katselmusta. Raskaita ja useita vuosia kestäviä linnoitustöitä silmälläpitäen tarkoituksenmukaista olisi ollut hylätä kaikki sellaiset miehet, joiden fyysinen kunto oli kyseenalainen. Tässä suhteessa kenraalikuvernööri joutui kuitenkin tekemään myönnytyksiä. Hän piti arveluttavana, huomioiden rahvaan kurjan aseman, hylätä kaikki sellaiset ruotutalollisten kalliilla palkkaamat miehet, joiden suhteen olisi jotain huomautettavaa ja hyväksyä vain ne, jotka osoittautuisivat katselmuksissa kelvollisiksi ja hyvävoimaisiksi. Hylätyiksi tulivatkin ainoastaan yli-ikäiset, haavoittumisen tai ”kestämättömien vaivojen halvaannuttamat” (utståendne swårigheter förlamade) tai muuten vaan raajarikkoiset sekä rykmentinvälskärin mukaan parantumattoman sairauden omaavat miehet. Hämeen rykmentistä poistettiin mainituissa katselmuksissa yhteensä 91 miestä ja tilalle kirjattiin vain 4 uutta.³

Eron saaneiden vanhojen ja vaivaisten miesten joukossa oli suuri määrä sellaisia, jotka olivat palvelleet pitkään, osa jopa yli 40 vuotta, olleet mukana sodissa, joutuneet vankeuteen tai haavoittuneet, olivat paleluttaneet jalkansa tai muuten menettäneet terveytensä,

ja olivat näin oikeutettuja saamaan eron yhteydessä elinikäisen eläkkeen. Joukossa oli myös sellaisia, joille komppanianpäälliköt olivat myöntäneet edellisten, 10–12 vuotta aiemmin pidettyjen pääkatselmusten jälkeen ehdollisen (ad interims) eron, ja jotka nyt pidetyissä katselmuksissa joko itse tai jonkun muun välityksellä, mikäli itse olivat kipujen ja vaivojensa takia kotona sairastuneita, hakivat vahvistusta heille myönnettyn eroon sekä mainittua eläkettä. Myönnettävät eläkkeet merkitsivät sotamieshuonekassalle kuluja. Kun sotamieshuonekassasta ei tulisi riittämään kaikille nyt eron saaneille vanhoille ja vaivaisille sotamiehille eläkettä ja toisaalta se seikka, että edellisten pääkatselmusten jälkeen alustavan eron saaneilla ei ollut ollut aiemmin mahdollisuutta anoa heille kuuluvaa eläkettä, katsoi kenraalikuvernööri kohtuulliseksi suositella eläkettä kaikille sellaisille sotamiehille, jotka olivat palvelleet yli 30 vuotta, kärsineet vankeiden rasitukset, haavoittuneet vaikeasti tai muuten sairauden takia menettäneet pahoin terveytensä ja olivat näin kykenemättömiä elättämään itsensä työtä tekemällä. Viidessä katsastetussa rykmentissä eron sai yhteensä 384 miestä, joista suosituksen kaksinkertaiselle eläkkeelle sai 7 miestä ja yksinkertaiselle eläkkeelle 142 miestä. Kun samanaikaisesti vain 70 rekryyttiä hyväksyttiin eron saaneiden tilalle, merkitsi se mainittujen rykmenttien osalta tuntuvaa heikennystä.⁴

Keskisuomalaiskomppanioiden osalta katselmus pidettiin Pernajan kestkiekivarissa marraskuun 16. päivänä 1747, jolloin tarkastettiin, kuten aiemmin jo todettiin, vain epäilyttävät tapaukset eli ne sotamiehet, joiden tiedettiin olleen vaivaisia samoin kuin ne, jotka ikänsä puolesta olivat liian vanhoja tulevia linnoitustöitä silmälläpitäen. Tarkastetuista miehistä palveluksen jatkamisen kannalta kelvottomiksi katsottiin 43 miestä (Taulukko 1). Loppujen 28 miehen todettiin joko olleen kunnossa tai heidän vaivansa arvioitiin niin vähäiseksi, että he saivat jatkaa palvelustaan. Yleisimpiä erotamisen syitä oli vanhuuden aiheuttama yleinen heikkous ja voimattomuus, erilaiset iän myötä lisääntyvät vaivat raajoissa, sekä

luuvalo ja kihti. Muita satunnaisesti esille tulleita vaivoja olivat tyrä, mielenheikkous ja kaatumatauti.⁵

Taulukko 1. Syksyn 1747 tarkastuskatselmuksessa tarkastetut Jämsän (Jsä), Sysmän (Smä) ja Rautalammin (Rlm) komppanioiden sotamiehet, joiden terveydentila, ikä tai fyysinen kunto oletettiin olleen esteenä tulevia linnoitustöitä silmälläpitäen.

	<i>Jsä</i>	<i>Smä</i>	<i>Rlm</i>	<i>Yhteensä</i>
Kelvollisia	8	3	6	17
Omasivat jotain vikaa, mutta saivat jatkaa	5	2	4	11
Ero	7	8	17	32
Ehdollinen ero	1	1	—	2
Ero eläkesuosituksella	—	8	1	9
<i>Yhteensä</i>	<i>21</i>	<i>22</i>	<i>28</i>	<i>71</i>

Huom! Ehdollinen ero merkitsi sitä, että mies sai eron vasta kun ruotu hankki hänen tilalleen uuden kelvollisen miehen.

Esimerkinomaisesti todettakoon, että Rautalammin komppanian yhdeksästä tarkastetusta saarijärveläisestä ruotusotamiehestä eron sai 5 miestä. Heistä Summasjärven ruodun nr 10 ruotusotamies Tuomas Siöström poti luuvaloa, hänen vasen jalkansa oli turvok-sissa ja oli hän muutenkin aina sairas. Kimingin ruodun nr 12 ruotusotamies Yrjö Målare poti myöskin luuvaloa, joka oli paikallistunut hänen lonkkaansa ja myös hän oli jatkuvasti sairas. Pääjärveläisen ruodun nr 14 sotamies Markku Lindstedtin vaiva sitävastoin oli niin vaikea kihti, että hän oli kykenemätön marssi-maan. Vahankalaisen ruodun nr 20 sotamiehen Eerikki Wastin

”rintalasta oli irronnut paikoiltaan ja painoi pernaa aiheuttaen jatkuvaa kipua”. Kalavastinkilaisen ruodun nr 36 sotamiehen Esko Fiskaren vasen jalka oli jäykkä ja häntä vaivasi lisäksi tyrä. Kaikki edellämäinitut miehet olivat iältään jo 40 vuotta täyttäneitä, vanhin Esko Fiskare 47 vuotias. Vastaavasti Sysmän komppanian 17 eron saaneesta miehestä peräti 4 oli täyttänyt jo 60 vuotta. Vanhin heistä, Jyväskylän ruodun nr 21 ruotusotamies, Uudenkaupungin rauhan jälkeen Jyväskylään siirtynyt ruotsinmaalainen Nils Åman, oli rullan mukaan jo 64-vuotias. Korkean ikänsä takia Nils Åman oli jo ”vanhuuttaan raihnainen” ja siksi kykenemätön marssimaan. Todellinen konkari palvelusvuosiensa suhteen oli kuitenkin 62-vuotias ja jo Suuren pohjan sodan alkuvuosina 1703 palvelukseen astunut vesankalainen sotamies nr 19 Eerikki Fix. Häntä vaivasi korkean iän vuoksi yleinen heikkous (orkelös).⁶

Katselmuksessa hyväksytyjen joukossa olivat mm. Jämsän komppanian jämsäläisen ruodun nr 83 ruotusotamies Yrjö Främbling, jonka todettiin ”parantuneen vaivoistaan”, mitä lie sitten olleetkaan, ja petäjäveteläinen sotamies nr 122 Yrjö Palmroos, jota ilmeisesti Hattujen sodassa tapahtunut ”haavoittuminen ei enää vaivannut”.

Mitä ilmeisemmin katselmusten tarkoitus saavutettiin. Jäljelle jäänyt miehistö oli keskimäärin terveempää, voimakkaampaa ja näin kykenevämpi tuleviin raskaisiin työkomennuksiin. Mutta miten erottamisten johdosta syntynyt vajaus miehistövahvuudessa sitten saatiin täytettyä? Kun tarkastellaan Rautalammin komppanian miehistön täydennysyrityksiä, näyttää katselmuksessa vapautuneiden 17 ruodun täydennyspyrkimykset tuottaneet joissakin tapauksissa suuriakin vaikeuksia. Vapautuneista ruoduista kymmenen kykeni hankkimaan uuden sotamiehen jo seuraavan vuoden aikana, mutta loput seitsemän ruotua vasta vuoden tai useamman jälkeen, yksi vuonna 1749, kaksi vuonna 1750 ja kaksi vuonna 1751. Viimeiset kaksi jäljelle jäänyttä ruotua olivat joko taloudellisesti niin heikkoja tai muuten haluttomia sotamiehen hankintaan, että ne saatiin täytettyä vasta vuosien 1754 ja 1758 aikana.⁷ Viimemainituista jälkimmäinen, saarijärveläinen Pääjärven ruotu nr 14 oli useista

kehoituksista huolimatta täyttämättä yli kymmenen vuoden ajan, eli siis kiihkeimpien linnoitustyövuosien ajan, siitäkkin huolimatta, että jo vuonna 1754 oli viranomaisten toimesta uhattu merkitä ruotuun joku ruotutalonpojista ellei ruotu hankkisi määrääjän kuluessa kellovillista miestä sotamieheksi. Uhkauksesta huolimatta ruotu ei edelleenkään täyttänyt velvollisuuttaan, joten uhkaus toteutettiin jo seuraavana keväänä ja ruotuun merkittiin ruotutalollinen Mikko Heikinpoika Sironen Pääjärven Siroistenmäestä.⁸

Taulukosta 2 voi havaita syksyn 1747 katselmusten vaikutus tyhjiin ruotujen selvänä lisäyksenä, joka tosin näyttää korjaantuneen varsin kiitettävästi seuraavaan kesään mennessä (taulukko 4, sivu 156).

Taulukko 2: Hämeen rykmentin tila neljännesvuosittain 1747 kenraalikuvernööri von Rosenin kuninkaalle lähettämien raporttien mukaan (mf FR 10–11).

		Terveitä	Sairaita	Tyhjiä	Muita	Yhteensä
1747	22/6	898	53	72	2	1025
	13/9	891	93	41	–	1025
	22/12	861	38	123	3	1025

Työt alkavat

Valmisteleviin töihin komennettiin niin paljon miehistöä kuin oli tarpeellista niistä rykmenteistä, joiden ”sijainti ja kotipaikka oli kauimpana”. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että idässä ja etelässä olevat rykmentit haluttiin pitää varalla mahdollista Venäjän suunnasta tapahtuvaa hyökkäystä vastaan. Näin päävastuu valmistelevista töistä lankesi Pohjanmaan ja Porin jalkaväkirykmenteille. Niitä täydentämään komennettiin lisäksi Hämeen jalkaväkirykmentin kol-

me pohjoisinta komppaniaa, Jämsän, Sysmän ja Rautalammin komppaniat sekä lähinnä räjäytys- ja louhintatöitä silmälläpitäen tykistöpataljoona kokonaisuudessaan.⁹ Myöhemmin varsinaisten rakennustöiden päästyä alkuun, myös muut rykmentit osallistuivat töihin.

Edellämämainituista Hämeen jalkaväkirykmentin keskisuomalaiskomppanioista muodostettavaksi ajateltu osasto, yhteensä 364 miestä, komennettiin Degerbyhyn. Muita Degerbyhyn komennettuja osastoja olivat seitsemän komppanian suuruinen osasto Porin jalkaväkeä, yhteensä 830 miestä sekä yksi komppania tykistöstä, kooltaan 64 miestä. Kenraalikuvernööri von Rosen oli laskelmissaan huomionnut joukko-osastojen senhetkisen tilan, joten annetut luvut eivät täsmää kirjavahvuuksien kanssa. Esimerkiksi keskisuomalaiskomppanioiden yhteinen kirjavahvuus oli 384 miestä, joten syksyn 1747 vajuus tässä suhteessa oli arvioitu 20 miehen suuruiseksi.¹⁰

Vielä tällöin ei lopullista päätöstä linnoitusten sijainnista ja linnoitustöiden aloittamisesta oltu tehty. Valtaneuvosto ratkaisi asian vasta 23. lokakuuta 1747, jolloin se päätti, että sekä Helsinkiin että Degerbyhyn rakennettaisiin linnoitukset. Samalla päätettiin, että Suomen linnoitustöiden johtoon määrättäisiin Augustin Ehrensvärd.¹¹ Kuningas hyväksyi lopulta 9. marraskuuta 1747 Ehrensvärdin laatiman suunnitelman em. kohteiden linnoittamiseksi ja Ehrensvärd sai valtakirjansa 26. marraskuuta.¹²

Kevään tullen toukokuun 21. päivänä 1748 kenraalikuvernööri von Rosen määräsi kustakin keskisuomalaiskomppaniasta töihin 2 upseeria, kaikki aliupseerit ja rummunlyöjät sekä kaikki marssikykyiset sotamiehet. Kotiin jääneiden ja sairaiden tuli antaa todistus sairautestaan. Mukaansa miehistön tuli ottaa työvaatteiden lisäksi uudet kruununvarusteensa, kiväärinsä ja 36 tarkkuuslaukausta miestä kohti sekä kirveet.¹³

Marssisuunnitelman mukaan Jämsän komppania aloitti marssinsa kohti Degerbytä kesäkuun 20. päivänä kokoontumispaikaltaan Padasjoen kirkolta. Ensimmäisenä marssipäivänä tavoitteena oli 2 peninkulman päässä sijainnut Asikkalan Pulkmila. Sieltä matka jat-

kui noin 1 1/2–2 1/2 peninkulman päivämatkoina Degerbyhyn, jonne komppania saapui 30. päivänä kesäkuuta. Sysmän komppania kokoontui puolestaan sen tavanomaiselle kokoontumispaikalle Asikkalaan, josta aloitti marssinsa 19. kesäkuuta ja perille Degerbyhyn se saapui, kuten Jämsän komppaniakin, 30. päivänä kesäkuuta. Molemmat komppaniamatkat viettivät marssin aikana säännöllisin välein lepopäiviä. Lepopäiviä olivat 22., 24., 26., joka samalla oli sunnuntai, sekä 29. päivä ja levähdyspaikkoina Vesivehmaa, Lahti, Virenoja ja Kuuskoski. Rautalammin komppanian osalta tarkkaa päivämäärää ei voitu antaa, sillä komppanian saapumisajankohta sille määrätyle kokoontumispaikalla Anianpellolle oli epäselvä. Joka tapauksessa matka jatkui sittemmin Anianpellolta 3 peninkulman päässä olleeseen Asikkalan Pulkkilaaan ja sieltä edelleen samoin kuin Jämsän ja Sysmän komppaniamatkat kohti Degerbytä.¹⁴

Jämsän komppaniasta matkaan lähti yksi luutnantti, viisi aliupseeria, yksi rummunlyöjä, kuusi korpraalia, joista yhdellä oli majoittajan arvo sekä 95 sotamiestä. Kotiin oli pitänyt jättää ”vaikean sairauden takia” rummunlyöjä Mikko Hurtig ja 22 sotamiestä, mm. keuruulaiset Samuli Häckman ja Tuomas Contant, jämsäläinen Juho Åberg, korpilähteläinen Mikko Förste sekä petäjäteläiset Yrjö Palmroos, Matti Friherre ja Eerikki Kopper.¹⁵

Rautalammin komppania lähti komppanian kokoontumispaikalta 24. kesäkuuta vänrikki Paul Krellin johdolla veneillä kohti Asikkalan Pulkkilaa. Sinne se saapui vasta 28. päivän yönä, sillä matkalaisten oli myrskyn pakottamina liian usein vietettävä aikaansa saarilla, ”men som man nödgades för stormwäder som oftast liggia på hålmarne”, kuten Krell asian raportissaan ilmaisee. Komppania saapui Orimattilan Pakaaseen 2. heinäkuuta ja seuraavana päivänä vänrikki Krell laati yhteenvedon ryhmän vahvuudesta. Paikalla oli vänrikki Krellin lisäksi 4 aliupseeria, 5 korpraalia ja 91 sotamiestä, joista 2 todettiin sairastuneen matkan aikana. Kotiin olivat jääneet ”vaikean sairauden” takia luutnantti Reinholdt Böisman, komppanian ainoa rummunlyöjä, 1. korpraalin vakanssilla ollut varusmestari

ja 18 sotamiestä. Komppanian päällikkö, kapteeni Arvid Colliander oli myös edelleen kotonaan, mutta oli kyllä ollut komppaniaansa vastassa Asikkalan Pulkkilassa. Degerbyhyn komppania saapui 5. heinäkuuta.¹⁶

Kuten Jämsän ja Rautalammin komppanioiden marssivahvuuksista voi päätellä, olivat kenraalikuvernööri von Rosenin arviot linnoitustöihin saapuvien joukko-osastojen koosta selvästi liian optimistisiä. Sairastapausten lukuisuuden ja täyttämättömien ruotujen takia yksittäisen keskisuomalaiskomppanian linnoitustöihin marssineiden työkykyisten sotamiesten määrä jäi 90–100 mieheen, kirjavahvuuden ollessa ilman korpraaleita 122 miestä.

Työt Degerbyssä keskittyivät kesäkaudella 1748 pääasiassa varsinaisissa linnoitustöissä tarvittaviin kasarmi-, työpaja- ja varastorakennusten rakentamiseen. Erityisen tärkeää oli saada valmiiksi rakennusväen tarvitsemat majoitustilat, sillä vastaperustettu kaupunki ei vielä tällöin tarjonnut käytännössä minkäänlaisia majoitus-tiloja. Upseeristolle ja miehistölle tarkoitetut kasarmirakennukset olivat kaksikerroksisia puurakennuksia, samoin 21 huonetta käsittävä komendantintalo. Ehrensvärdin oma linnoitussuunnitelma viitotettiin maastoon vasta syksyn 1748 kuluessa.¹⁷

Taudit vaivaavat

Samoihin aikoihin kun Rautalammin komppania oli saapumassa Degerbyhyn, Porin rykmentin komentaja, eversti von Delwig valitti Hämeen rykmentin komentajalle, eversti Bildsteinille, että Degerbystä puuttui vielä pappi ja välskäri. Molemmat hän totesi tarpeellisiksi miehistön kannalta, sillä paikalla oli monia sairaita, jotka eivät saaneet tyydyttävää hoitoa muiden rykmenttien välskärinkisälliltä.¹⁸ Sairastapausten osuus näyttää Hämeen rykmentin osastossa vaihdelleen pääsääntöisesti 10–20 % välillä kokonaisvahvuudesta. Loppukesästä sairastavuus lisääntyi selvästi. Kun heinäkuun jälkipuoliskolla sairaiden määrä oli kahta puolta

viidenkymmenen, niin jo elokuun puolivälin jälkeen määrä oli nous-
sut noin 60–70 mieheen ollen ajoittain jopa yli 80 miestä. Heinä-
kuun 1. ja syyskuun 20. päivien välisenä aikana Hämeen rykmentin
5 komppanian työpäivistä menetettiin sairastapausten takia 11.3 %.¹⁹

**Taulukko 3. Hämeen rykmentin sairaspäivien suhteelli-
nen osuus työpäivistä Degerbyssä 4.7.–10.9.1748 välise-
nä aikana viikottain eriteltynä.¹⁹**

Viikko	Päivät Sair	Kok	%	
27	121	1618	7.5	
28	191	1796	10.6	
29	282	1901	14.8	
30	276	2603	10.6	La 30.7. pyhäpäivä
31	266	2600	10.2	Ma 1.8. muonituspäivä
32	375	3120	12.0	
33	442	3123	14.2	
34	394	3141	12.5	
35	376	3144	12.0	
36	411	3144	13.1	

Syyskuun 9. päivänä viidessä Hämeen rykmentin Degerbyhyn
komennetussa komppaniassa oli sairaallistalla jo yhteensä 81 mies-
tä, joista Rautalammin komppaniasta 15, Jämsän komppaniasta 14
ja Sysmän komppaniasta 21. Sairaana olleet lähetettiin kotiin yhtei-
nä osastona 10. syyskuuta. Erityisesti oli huomioitu keskisuoma-
laisten pitkä kotimatka. Ryhmän määränpäänä oli Asikkalan
Anianpelto, jonne sen tuli saapua 14. syyskuuta, jotta miehet ehtisivät
sinne kokoontuneen markkinaväen veneillä jatkamaan omille koti-
seuduilleen.²⁰ Kotiin komennettiin mm. laukaalaiset Samuli
Ringstedt, Klemetti Muholin, Antti Norrman, Risto Enberg ja jy-

väskyläläinen Juho Jordan, kaikki Sysmän komppaniasta sekä saarijärveläinen korpraali Mikko Logren Rautalammin komppaniasta.²¹ Kesän 1748 osalta voidaan myönteisenä seikkana todeta se, ettei Loviisaan komennetun Hämeen rykmentin miehistön joukossa satunut yhtään kuolemantapausta, ei siis myöskään keskisuomalaiskomppanioissa.²² Taulukosta 4 havaitaan, kuinka aktiivisimman rakennuskauden aikainen terveystilanne rykmentissä on heikoimmillaan rakennuskauden lopulla syyskuussa, mutta paranee selvästi talvea kohti, jolloin miehet ovat olleet ruoduillaan jo muutaman kuukauden.

Taulukko 4. Hämeen rykmentin tila neljännesvuosittain 1748 kenraalikuvernööri von Rosenin kuninkaalle lähettämien raporttien mukaan täydennettynä rykmentin-arkiston vastaavilla yhteenvedoilla:²³

		<i>Terveitä</i>	<i>Sairaita</i>	<i>Tyhjiä</i>	<i>Muita</i>	<i>Yhteensä</i>
1748	9/3	911	25	85	4	1025
	23/6	871	91	62	1	1025
	15/9	796	168	61	—	1025
	19/12	930	34	61	—	1025

Keväällä 1749 matkaan lähdettiin Keski-Suomesta jo helmikuun loppupuolella.²⁴ Matkan varrella Pakaassa Rautalammin komppanian kapteeni, vanha karoliini Arvid Colliander laati yhteenvedon komppaniansa Degerbyhyn matkalla olleesta komennuskunnastaan. Komennuskunnan muodosti 2 upseeria, 4 aliupseeria, 1 rummunkyöjä ja 96 korpraalia ja sotamiestä, joista viimeainituista oli matkan aikana sairastunut neljä. Sairaana kotiin oli jätetty komppanian vänrikki Paul Krell, joka oli sairastunut 16. helmikuuta, rummunkyöjä Juho Kauppinen, joka oli ollut sairaana jo edellisvuoden maaliskuun 16. päivästä lähtien, korpraali Mikko Logrén, joka oli sai-

rastunut 1. helmikuuta sekä 21 sotamiestä, saarijärveläiset Matti Siögast, Matti Wärjeudd, Tuomas Stålboga, Simo Holmstedt, Lauri Pampenfelt, Heikki Lindqvist ja Juho Häggfelt, kivijärveläinen Petteri Stårck, viitasaarelaiset Antti Carlström, Perttu Kåhlfeldt, Juho Wåghals, Simo Frimodig, Antti Wijkgren, Lauri Jembsen, laukaalainen Heikko Orre sekä rautalampelaiset Juho Rönqvist, Tapani Björn, Matti Gångi, Matti Blomberg, Petteri Svanberg ja vanha ruotsalaissyntyinen karoliini Harald Boman. Matkan aikana sairastuneet neljä sotamiestä olivat viitasaarelainen nr 60 Simo Lillja, sekä rautalampelaiset nr 102 Juho Tihlberg, nr 111 Tuomas Jerngren ja nr 124 Lauri Wåxling. Liitteeksi raporttiinsa Colliander liitti luettelon niistä komppaniensa sotamiehistä, jotka olivat iän, sairauden tai raihnaisuuden takia ”täysin kelvottomia kuninkaallisen majesteetin palvelukseen” (Liite II).²⁵

Jämsän komppaniasta piti sairauden takia jättää kotiin mm. seuraavat 7 Jämsän, Muuramen ja Petäjäveden miestä: jämsäläiset Matti Monsieur, Matti Hjelte, Antti Stålpe, Petteri Hofmester ja Risto Sund, muuramelainen Klemetti Lodstierna ja petäjäveteläinen Yrjö Riddare. Myöhemmin kesällä kotiinjätettyjä miehiä peräänkuulutettiin töihin Degerbyhyn. Jämsän komppanian vääpeli Anders Malm ilmoitti kuitenkin rykmentinkomentajalle, ettei laajalla alueella majailevan komppanian miehiä kyettäisi kokoamaan komppanian kokoontumispaikalle Padasjoelle ennen kuin 28. heinäkuuta ja lähtö Degerbyhyn voisi tapahtua vasta 30. päivä ja jatkaa, että ”kaikki ympäröivien kirkkopitäjien, kuten Långelmäen, Kuivasmäen, Korpilahden ja Jämsän miehet, kuten hän itsekin, olivat niin vaikeiden tautien vaivaamia, ettei kukaan heistä voi lähteä”. Asian vahvisti myös Jämsän kirkkoherra Jakob Malleen ja kruununnimismies Ad: Kihl, joiden antaman todistuksen mukaan kaikki edellämainitut miehet olivat mainittuun aikaan vielä ”niin sairaita, raihnaisia ja kelvottomia, ettei heillä ollut mitään mahdollisuutta palvelulla tarvittavissa töissä Degerbyssä, vaan pikemminkin olisivat he siellä kruunulle vaivaksi”. Virkatalossaan Jämsän Moiskalassa asuva vääpeli Malm oli ollut sairas vuoden alusta saakka. Saavuttuaan

ilmeisesti edellisvuoden komennukseltaan huonovointisena puustelliinsa, oli hän siitä lähtien ollut kaikenlaisten sairauksien ja kipujen vaivaama ja poti vielä sen lisäksi selkäkipuja, päänsärkyä ja kolotusta kehossaan niin, että joutui viettämään aikaansa pääasiassa vuoteessa.²⁶ Keski-suomalaismiesten vaivoja ei tarkemmin kuvata, mutta längelmäkeläinen Winkiän ruodun sotamies Antti Wijkman poti niin vaikeaa vaivaa oikeassa kädessään, ettei hän ollut kykenevä nostamaan sitä, saati sitten tekemään sillä jotain työtä.²⁷

Vuoden 1749 osalta löytyy myös yleistä tautitilannetta molemmissa työkohteissa kesä–heinäkuun vaihteessa kuvaava yhteenveto. Heinäkuun 6. päivänä 1749 päivätyn luettelon mukaan Helsinkiin ja Degerbyhyn (Loviisaan) linnoitustöihin komennettujen jalkaväkirykmenttien sairastapauksien yhteenveto oli seuraavanlainen.²⁸

Taulukko 5: Turun (TJR), Porin (PJR), Hämeen (HJR), Savon (SJR), Uudenmaan (UJR) ja Pohjanmaan (PohJR) jalkaväkirykmenttien sairastapaukset 6. heinäkuuta 1749 miehistön eli korpraalien ja sotamiesten osalta.

Sairaus/Rykmentti	TJR	PJR	HJR	SJR	UJR	PohJR	Yht.
Keripukki	44	10	14	2	15	13	98
Vilustuminen	20	110	84	2	38	111	365
Rintakuume	3	–	1	–	11	–	15
Katarrikuume	9	20	–	7	11	8	55
Polttotauti	4	3	1	–	–	–	8
Keuhkotauti	–	–	–	–	–	1	1
Ripuli	3	1	–	2	–	3	9
Rintakipu	–	2	1	1	–	2	6
Muu vaiva	40	56	33	36	24	59	248
Yhteensä	123	202	134	50	99	197	815

Sairastapauksia oli ylipäättänsä enemmän kuin edellisvuonna. Esimerkiksi Loviisassa menetettiin tehollisista työpäivistä sairauden tai muun esteen takia kaikkien rykmenttien osalta 19.8 %, Hämeen rykmentin osalta 20.2 %.²⁹

Sairastuneita lähetettiin pitkin kesäkautta 1749 milloin pieninä, milloin suurempina ryhminä kotiseuduilleen, painopisteen sijoituessa elo–syyskuuhun. Lähellä linnoitustyökohteita olleiden rykmenttien miehet pääsivät kotiin ilmeisen pian sairastapausten ilmitulon jälkeen, sillä kotiutettavat ryhmät olivat muihin verrattuna selvästi pienikokoisempia, usein vain 1–5 miehen suuruisia. Esimerkiksi Uudenmaan jalkaväkirykmentin sairastuneita miehistön jäseniä kotiutettiin heinäkuun 31. päivän ja syyskuun 11. päivän välisenä aikana peräti 27 erässä yhteensä 233 miestä, joista ryhmistä yli puolet oli kooltaan pienempiä kuin 5 miestä. Pitempien matkataipaleiden takana sijainneiden Hämeen, Savon ja Pohjanmaan rykmenttien osalta kotiutettavat ryhmät olivat selvästi suurempia. Esimerkiksi Hämeen rykmentistä kotiutettiin 15. maaliskuuta 13 korpraalia ja sotamiestä, 12. elokuuta 2 upseeria, 4 aliupseeria sekä 85 korpraalia ja sotamiestä sekä 31. elokuuta 1 upseeri, 3 aliupseeria, 1 rummunlyöjä sekä 125 korpraalia ja sotamiestä. Vielä syyskuun 20. päivänä kotiutusta oli odottamassa 1 aliupseeri, 1 rummunlyöjä ja 98 miehistön jäsentä.³⁰

Vuosi 1749 merkitsi myös tappioita. Jämsän komppanian muuramelainen Simo Dominus menehtyi Degerbyssä 13. heinäkuuta, Sysmän komppanian heinolalainen Matti Sluta 24. elokuuta ja Rautalammin komppanian kärkkääläläinen eli hankasalmelainen Matti Pärllström 25. elokuuta. Siis varmuudella ainakin 3 keski-suomalaiskomppanioiden miestä menehtyi mainittuna vuonna linnoitustöissä ollessaan.³¹ Epävarmaksi jää jämsäläisen Matti Domherren ja kivijärveläisen Antti Löfmanin tapaukset. Matti Domherre menehtyi elokuun 13. päivänä, mahdollisesti joko Degerbyssä tai paluumarssilla ruodulleen, sillä hänen kuolinmerkintäänsä ei löydy Jämsän kuolleitten luettelosta, eikä häntä mainita niiden miesten joukossa, jotka oli pitänyt kyseisenä vuon-

na jättää linnoitustöihin lähtiessä sairaina kotiin.³² Kivijärveläinen Antti Löfman kuoli lokakuun 2. päivänä. Myöskään hänen kuolinmerkintäänsä ei löydy kirkonarkiston kuolleitten luettelosta. Saattaa olla, että Antti Löfman kuului siihen osaan Rautalammin komppaniaa, joka jäi Degerbyhyn myös talvikaudeksi 1749–1750 ja menehtyi siellä.³³ Talvikausi 1749–1750 koitui myös toisen Rautalammin komppanian sotamiehen kohtaloksi, sillä hankasalmelainen Matti Hagman menehtyi pian vuodenvaihteen jälkeen 11. tammi-kuuta 1750.³⁴

Vuosi 1750 oli kiihkeimpiä rakennusvuosia. Ehrensvärdin oman arvion mukaan linnoitustöihin, Degerby mukaanlukien, oli komennettu 6 000 jalkaväkirykmenttien miestä ja 400 laivamiestä.³⁵ Jämsän, Sysmän ja Rautalammin komppanioiden miehiä oli töissä sekä Degerbyssä että Helsingissä. Lisäksi pieni osa Sysmän komppaniaa oli komennettu vartiointitehtäviin Porvooseen. Talvikaudeksi Degerbyhyn komennettu ryhmä on jossain vaiheessa vaihdettu, sillä keväällä maaliskuussa pidetyssä katselmuksessa Degerbyssä todettiin olleen keskisuomalaiskomppanioista enää 30 sotamiestä kustakin komppaniasta. Itse katselmuksessa oli tosin enää läsnä ainoastaan 29 Sysmän komppanian miestä, sillä mäntyharjulainen sotamies nr 123 Kustaa Dimberg oli ehtinyt menehtyä Degerbyssä muutamaa viikkoa aikaisemmin helmikuun 28. päivänä.³⁶

Keväällä 1750 keskisuomalaiskomppanioiden miehiä tavataan Degerbyssä ja Helsingin lähistöllä Leppävaarassa sekä pieni joukko Sysmän komppanian miehiä vahdinpidossa Porvoossa. Miehistön terveydellinen tila oli maaliskuun puolivälissä kussakin palveluskohteessa pidettyjen katselmusten aikaan heikko. Huhtikuussa 1750 päivätyn tarkastuskatselmusrullan mukaan Rautalammin komppaniasta Degerbyssä oli luutnantti Paul Krell, vääpeli Sigfrid Joakim Colliander, kersantti Henrik Feneman ja rummunlyöjä Georg Reinholdt Schavon sekä 29 korpraalia ja sotamiestä. Maaliskuun 15. päivänä pidetyn katselmuksen aikaan 6 sotamiestä oli ollut sairaana sairashuoneella ja 7 miestä niin sairaalloisia tai muuten jonkin vaivan rasittamia, että olivat saaneet eron mainitussa

katselmuksessa sopimattomina jatkamaan sotapalvelusta. Vastavasti Helsinkiin, ilmeisesti hiilenpolttoon³⁷ Leppävaaraan komennettuna oli komppanian vänrikki Henrik Böisman ja 18 sotamiestä. Kuten Degerbyssä, niin myös Helsingissä 10. maaliskuuta pidetyn katselmuksen aikaan joitakin miehiä oli ollut sairaana ja yksi miehistä oli saanut eron palveluksesta.³⁸

Kaikenkaikkiaan kevään katselmuksissa Degerbyssä sinne komennetuista keskisuomalaiskomppanioiden miehistä saivat eron Jämsän komppanian sotamies nr 122 Jöran Palmroos, edellämäinitut 7 Rautalammin komppanian sotamiestä, nimittäin nr 56 Olavi Strandman, nr 76 Yrjö Arnberg, nr 81 Heikki Orre, nr 87 Juho Mört, nr 92 Martti Snelberg, nr 100 Matti Blomberg ja nr 123 Antti Wirberg sekä Sysmän komppanian sotamiehet nr 2 Juho Wäckström ja nr 72 Juho Pählström.³⁹

Rykmentin tila ei myöskään kesän alussa 16.6.1750 ollut mitenkään vakuuttava. Rykmentin 888 miehestä 4 oli kotona, 48 oli sairaana työkohteissa, 206 sairaana kotona, 21 lomalla, 3 aretissa ja 6 karannut, loppujen 137 ruodun ollessa vakantteja. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että työkykyinen osa rykmentistä jäi 600 miehen suuruiseksi, mikä merkitsi 59 % rykmentin kirjavahvuudesta.⁴⁰

Degerbyhyn eli Loviisaan komennettujen osalta voidaan todeta kesäkaudella 1750 suuria menetyksiä. Sysmän komppanian jyväs-kyläläinen sotamies nr 18 Taneli Bergman menehtyi Loviisassa 28. toukokuuta ja nr 123 Aatami Göös 10. kesäkuuta sekä Jämsän komppanian sotamies nr 27 Simo Fiskensfeldt 8. kesäkuuta.⁴¹ Edelleen Jämsän komppanian sotamies nr 18 Matti Nybeck menehtyi Loviisassa 22. kesäkuuta.⁴² Sysmän komppanian sotamies nr 110 Paavali Biörn ja Jämsän komppanian sotamies nr 17 Aatami Kalckfeldt menehtyivät Loviisassa, edellinen 22. kesäkuuta, jälkimmäinen 1. heinäkuuta.⁴³ Heinäkuun 14. päivänä menehtyivät Rautalammin komppanian sotamies nr 105 ja Sysmän komppanian sotamies nr 74.⁴⁴ Viikkoa myöhemmin luutnantti Anders Boije ilmoitti, että Jämsän komppanian sotamies nr 26 Topias Ekegren oli kuollut 21. heinäkuuta.⁴⁵ Samalla hän toteaa, että ”förser mig i Nådige herr

Öfwerstens och Riddarens höga ynnest af åtancka, som de hwilcken med diupaste wördnad intil dödsstunden framhäradas". Jämsän kompanian sotamies nr 30 Simo Loberg menehtyi Loviisassa 26. heinäkuuta,⁴⁶ Rautalammin kompanian sotamies Heikki Loo vastaavasti 19. elokuuta.⁴⁷

Tappioilta ei säästyty Leppävaarassakaan. Sinne komennetuista menehtyivät Jämsän komppaniasta korpilahtelaiset sotamiehet nr 109 Juho Orre 22. toukokuuta, nr 113 Simo Willbrandt 17. toukokuuta ja nr 115 Matti Ståhlberg 4. elokuuta, Sysmän komppaniasta korpraali nr 11 Samuel Ringstedt Laukaasta 17. heinäkuuta sekä leivonmäkeläinen sotamies nr 37 Perttu Levander 19. huhtikuuta, luhankalainen sotamies nr 48 Risto Rökberg 21. heinäkuuta, hartolalaiset sotamiehet nr 93 Risto Biörklund 1. heinäkuuta, nr 95 Juho Siögreen 9. huhtikuuta ja nr 106 Heikki Leijon 12. toukokuuta. Rautalammin komppaniasta puolestaan menehtyivät saarijärveläinen sotamies nr 5 Taneli Kuhlstedt 25. maaliskuuta, kivijärveläinen sotamies nr 38 Matti Stensiö 26. kesäkuuta, rautalampelaiset sotamiehet nr 94 Pentti Närberg 23. kesäkuuta nr 109 Matti Jägerfelt 5. elokuuta, nr 113 Juho Wärfware 20. heinäkuuta, nr 116 Juho Klofelt 18. huhtikuuta ja nr 122 Risto Stockman 25. heinäkuuta.⁴⁸

Lisäksi Viaporissa menehtyivät Jämsän komppaniasta kuhmoislainen sotamies nr 47 Matti Tallqvist 6. elokuuta, korpilahtelainen sotamies nr 119 Kustaa Nögder 17. heinäkuuta ja petäjävetiset sotamiehet nr 125 Akseli Menlös 21. kesäkuuta ja nr 128 Matti Pikström 27. kesäkuuta.⁴⁹

Kuolleisuus

Keskisuomalaiskomppanioiden kuolleisuutta linnoitustöiden kiihkeimpinä vuosina voi tarkastella vuoden 1767 pääkatselmusrullan avulla. Mainitussa rullassa on merkittynä kaikki ruoduissa tapahtuneet muutokset sitten syksyn 1747 katselmusten, eli lähes 20 vuoden ajalta (Liite III).⁵⁰ Keskisuomalaiskomppanioiden yhteiseksi

keskikuolleisuudeksi saadaan koko tarkasteluajanjaksolta 9,2 miestä/vuosi. Komppanioittain tarkasteltuna ei ole havaittavissa merkittävää eroa. Vuositasolla vuosi 1750 oli kuolleisuuden osalta erityisen vaikea. Muita keskikuolleisuudesta selvästi poikkeavia vuosia ovat olleet vuodet 1751 ja 1757, jolloin kuolleisuuden nousun syynä voidaan pitää linnoitustöitä, joskaan niiden aikana kuolleisuus ei ole noussut lähellekään vuoden 1750 huippulukuja. Syksyllä 1761 rykmentin paras puolikas komennettiin Pommeriin, mikä selittää ainakin osittain vuosien 1762 ja 1763 kuolleisuuden nousun. Mikäli keskiarvoa laskettaessa poistetaan kohtalokas vuosi 1750 ja Pommerin sodan vaikutus, eli vuodet 1762 ja 1763, saadaan keskikuolleisuudeksi 6,3 miestä/vuosi eli 2,1 miestä komppaniaa kohti. Tämä on jossain määrin korkeampi, kuin se kuolleisuus, jonka Jari Niemelä on saanut Eurajoen, Ikaalisten ja Loimaan ruotusotamiehiä tutkiessaan ajanjaksolla 1776–1809. Hänen selviytyksensä mukaan mainittuina vuosina palveluksessa kuoli sotia lukuun ottamatta 19,4 % miehistä eli komppaniakohtaisesti vuositasolle muutettuna 0,75 miestä/vuosi.⁵¹ Mainittuun lukuun verrattuna linnoitustöiden aikana kuolleisuus olisi siis noussut noin kolminkertaiseksi. Kuolleisuuden kasvu yleisellä tasolla ei näytä olleen poikkeuksellisen dramaattista mainittuja poikkeusvuosia lukuun ottamatta.

Vuosina 1748–1766 kuolleista 174 keskisuomalaiskomppanian sotamiehestä kuoli varmuudella linnoitustöissä tai marssimatkoilla sinne. Lisäksi 27 sotilaan voidaan säilyneiden nimiluetteloiden ja rullissa mainittujen kuolinaikojen perusteella olettaa mitä suurimmalla todennäköisyydellä kuolleen vastaavissa olosuhteissa. Näin tosin vain niiden vuosien osalta, joilta tällaisia nimiluetteloita on säilynyt eli vuosien 1750, 1751 ja 1754 osalta. Kotipitäjissään kuolleiksi on merkitty 52 sotamiestä. Heidän osaltaan ei ole mahdollista selvittää sitä, missä määrin linnoitustöissä olo on vaikuttanut heidän kuolemaansa. Kirkonarkistojen puutteellisuus ja rullamerkinnoisissä havaittavissa oleva niukkasanaisuus jättävät loput 46 tapausta avoimiksi. Loput 14 sotamiestä menehtyivät Pommerissa.

Matkojen rasituksia

Kuten jo aiemmin on tullut ilmi, pitkän marssimatkan aikana ilmeni joitakin sairastapauksia. Muutaman miehen sairastuminen tosin satapäisessä miesjoukossa lähes kaksi viikkoa kestäneen marssimatkan aikana olikin odotettavissa, kun varsinaisissa linnoitustöissä sairastavuus on ollut pääsääntöisesti 10–20 prosentin suuruusluokkaa (vrt. Liite I).

Yleisenä periaatteena voidaan pitää sitä, ettei pitkälle marssimatkalle etelään ole otettu mukaan heikkokuntoisia eikä sairaita miehiä vaan heidät on ilman muuta jätetty kotiin. Aina ei tästä periaatteesta ole pidetty loppuun saakka kiinni. Esimerkiksi kesällä 1768 majuri Reinhold Johan Lode ihmetteli raportissaan sitä, että miten ihmeessä jo heti alkumatkalla sairaaksi todettu Sysmän komppanian sotamies nr 121 Matti Lindberg oli otettu mukaan, kun tilalle olisi löytynyt joku toinenkin. Mainitun raportin mukaan Jämsän ja Sysmän komppanioiden yhteensä 175 päisessä komennuskunnassa oli ilmennyt Kurhilaan mennessä jo 16 sairastapausta, 8 molemmissa komppanioissa.⁵²

Pitkät marssimatkat vaativat myös kuolonuhreja, tosin satunnaisesti. Kovin poikkeuksellinen oli tilanne keväällä 1755. Maaliskuuhuhtikuun vaihteessa 1755 oli marssilla ollut Rautalammin komppanian 84 korpuraalia ja sotamiestä sekä yhden rummunlyöjän käsitävä osasto vääpeli Collianderin ja majoittaja Tandefeltin johdolla saapunut kokoontumispaikalleen Asikkalan kirkolle, josta matkaa jatkettiin 1. huhtikuuta. Ryhmän päästyä Kankaantaan kylään, kuoli konnevetisen Kärkkäälän ruodun nr 127 alkuaan jyväsyläläissyntyinen Mikko Yrjönpoika Ahlgren äkillisesti.⁵³ Mikko Ahlgrenin kuolinsyystä ei raporteissa ole annettu minkäänlaista viitettä. Sysmän komppanian mäntyharjulalainen sotamies nr 110 Matti Björn menehtyi viimeistä edellisenä marssipäivänä 9. huhtikuuta 1755 ja Jämsän komppanian sotamies nr 48, kuhmoislainen Elias Liten viimeisenä marssipäivänä 10. huhtikuuta 1755.⁵⁴

Mikä lienee ollut syynä tapaukseen, jossa Sysmän komppanian leivonmäkeläinen sotamies nr 38 Matti Hoffman oli pitkänä-perjantaina marssilla linnoitustöihin Helsinkiin Karilamaan kylässä Sysmässä lyönyt itseään puukolla niin pahasti rintaan, että oli menehtynyt siihen. Miehen ruumis oli kruununimismies Petter Johan Masalinin 18. huhtikuuta 1755 lähettämän kirjeen mukaan edelleen hautaamatta. Kyminkartanon läänin maaherra Anders Johan Nordenskiöld pyysikin rykmentinkomentajaa, eversti Petter von Törneä toimimaan niin, että ”asia tulisi laillisesti käsitellyksi ja loppuun saatetuksi”.⁵⁵

Sysmän komppanian joutsalainen sotamies nr 40, Tuomas Kempe, menehtyi seuraavana vuonna paluumarssilla 21.9.1756.⁵⁶

Työtapaturmat

Linnoitustöiden kaltaisissa suurissa rakennustöissä erilaiset työtapaturmat olivat yleisiä. Tätä osoittavat mm. seuraavat Degerbyssä vuoden 1749 aikana sattuneet tapaturmat. Sysmän komppanian laukaalainen sotamies nr 5 Paavali Åkerman valitti keväällä 1750 pidetyssä katselmuksessa saaneensa linnoitustöissä Degerbyssä ollessaan jonkinlaisen vian vasemalle puolelle kehoaan puun kaaduttua hänen päälleen.⁵⁷ Åkermanin vamma ei aiheuttanut hänelle kuitenkaan pysyvää haittaa, sillä hänet tavataan linnoitustöissä Helsingissä jo seuraavana kesänä.⁵⁸ Saman komppanian sysmälainen Taipaleen ruodun sotamies nr 60 Kustaa Tallqvist oli joutunut myös samantapaisen työtapaturman kohteeksi. Hänen todetaan nimittäin vammautuneen vuoden 1749 aikana tukin pudottua hänen olkapäilleen ”af en Ståck, som wid fallet på hans axlar”.⁵⁹

Raskaiden kivenjärkeleiden, tukkien ja parrujen siirtely- ja nostotöissä oli riskinä saada vaivaksi tyrä. Sysmän komppanian joutsalaisen ruodun nr 94 sotamies Aabraham Lagermanin todetaan saaneen syksyllä 1749 Degerbyssä vaikean tyrän, joka johtikin sittem-

min kevään 1750 katselmuksessa Lagermanin eroon.⁶⁰ Eron yhteydessä hänelle ehdotettiin eläkettä, jota hän tosin sai odottaa lähes neljä vuotta, sillä hänen kannaltaan myönteinen päätös tehtiin vasta 6. elokuuta 1754. Päätöksen mukaan Lagermanille 1. heinäkuuta 1754 lähtien maksettavan eläkkeen suuruus oli 6 taalaria 24 äyriä vuodessa.⁶¹ Myös kevään 1754 rekrytointikatselmuksessa todettiin toisen joutsalaisen sotamiehen nr 100 Salomon Fogelbergin saaneen tyrän ”skiedt af förlyftande” ollessaan töissä Loviisan makasiineilla. Vamman takia ruotu ehdotti Fogelbergille eroa.⁶²

Tyrävaivojen yleisyyttä osoittaa myös eräs kenraalikuvernööri von Rosenin kuninkaalle syksyllä 1750 lähettämä kirje. Siinä von Rosen tuo esille luettelon niistä Turun, Porin, Hämeen, Savon ja Uudenmaan jalkaväkirykmenttien miehistä, jotka olivat kuluneena vuonna vammautuneet linnoitustöissä niin pahoin, että olivat jatkossa kykenemättömiä palvelukseen. Neljä miestä oli saanut tyrän, yhden käsi oli jäänyt puristuksiin niin, että kaikki käden sormet olivat sittemmin jäykistyneet ja yhdeltä mieheltä oli murtunut kaksi kylkiluuta. Hämmennystä herättää tapausten vähäisyys. Von Rosen nimittäin mainitsee vain kahdeksan tapausta. Loppujen kahden miehen osalta vamman tarkempaa laatua ei mainita, mutta se ei ole voinut olla kovin vakava, sillä heidän todetaan olleen sellaisessa kunnossa, että ”he voivat jotenkin elättää itsensä”.⁶³

Erilaiset räjäytyksissä singonneiden kivenkappaleiden aiheuttamat vammat näyttävät myös olleen yleisiä. Aina tosin ei varmuudella voida sanoa, onko vamman aiheuttanut räjäytyksessä singonnut kivenkappale vaiko vain kivien siirtelyssä tapahtunut lipsahdus. Esimerkiksi Jämsän komppanian jämsäläisen sotamiehen nr 86 Matti Hielten mainitaan joutuneen Degerbyssä vuonna 1747 (!) kiven ruhjomaksi. Vamman laatu osoittautui niin vakavaksi, että hänelle myönnettiin ero kevään 1750 katselmuksessa. Koska Hielte oli vammautunut palvelusta suorittaessaan eikä hänellä todettu olleen mitään muuta keinoa itsensä elättämiseksi, suositeltiin hänelle eron yhteydessä eläkettä.⁶⁴ Sotamieshuonekassa myönsikin 2.9.1752 hänelle samansuuruisen vuotuisen eläkkeen, kuin aiemmin mainitulle

Lagermanille, eli 6 taalaria 24 äyriä hopearahassa, jota eläkettä Hielte pääsi nauttimaan täysimääräisesti samaisen vuoden heinäkuun 1. päivästä lukien.⁶⁵ Myös kuhmoislaisen sotamiehen nr 31 Antti Klenmanin ja keuruulaisen sotamiehen nr 75 Matti Crantzin kohtaloksi koitui Viaporissa suoritettut räjäytystyöt. Edelliseltä katkesi kaksi kylkiluuta ja jälkimmäisen rinta ruhjoutui niin pahoin, ettei kumpikaan ollut enää jatkossa palveluskelpoinen eikä myöskään kykenevä elättämään itseään. Viimemainittu kriteeri näyttääkin olevan hyvin keskeinen mahdollisen eläkkeen saannin kannalta. Molemmille myönnettiinkin 19. helmikuuta 1762 pidetyssä katselmuksessa ero esityksellä ylöspitoo,⁶⁶ jota he tosin pääsivät nauttimaan vasta usean vuoden odotuksen jälkeen vuodesta 1768 eteenpäin, mainittuna vuonna tehdyn päätöksen mukaan tosin takautuvasti 1. heinäkuuta 1766 lähtien.⁶⁷

Myös säätyläistöön kuuluneet töitä valvovat korpraalit ja aliupseerit saattoivat joutua tapaturmille alttiiksi. Eräs Brömmert-niminen henkilö Sääksmäen komppaniasta anoi 1770-luvun vaihteessa vapautusta sotapalveluksesta ja eläkkeellepääsyä, koska oli joutunut linnoitustöissä ollessaan räjäytysten yhteydessä singonneiden kivenkappaleiden vammauttamaksi niin pahoin, ettei kyennyt käyttämään vasenta kättään täysipainoisesti, ”med fullt vigieur”, käsitellessään kivääriä.⁶⁸

Muuramelainen Jämsän komppanian sotamies nr 116 Perttu Ståhlfot jäi sortuvan muurin alle Viaporissa bastioni Stiernstedtin sortuessa ja vammautui niin pahoin, ettei enää ollut kykenevä palvelukseen. Tapahtuman ajankohta ei ole tiedossa, mutta Ståhlfot sai eron 28. helmikuuta 1763 Jämsän pappilassa pidetyssä kompaniakohtaisessa katselmuksessa ja samalla hänelle suositeltiin peräti kaksinkertaista ylöspittoa, mikä viittaa siihen, että vamman laatu on ollut tavallista vakavampi.⁶⁹ Sotamieshuonekassan 5. toukuuta 1766 Ståhlfotille myöntämän kaksinkertaisen eläkkeen suuruus oli 13 taalaria 16 äyriä hopearahassa, ja eläkettä Ståhlfot pääsi nauttimaan takautuvasti edellisen heinäkuun ensimmäisestä päivästä lukien.⁷⁰ Samassa yhteydessä vammautui myös toinen saman komp-

panian ruotusotamies, keuruulainen nr 74 Juho Fiskare oikeaan kylkeensä niin pahoin, että myös hänelle myönnettiin ero suosituksella ylöspitoon. Erikoiselta tuntuu, että Juho Fiskare sai eron vuotta aikaisemmin kuin pahemmin vammautunut Perttu Ståhlfort. Selitys saattaa olla se, että miehet eivät itse ole olleet läsnä mainituissa katselmuksissa ja miesten asiaa on käsitelty vain, mikäli se on tuotu katselmuksessa jonkun välimiehen toimesta esille, Fiskaren asia siis vuotta aikaisemmin pidetyssä katselmuksessa kuin Stålfotin asia.⁷¹

Usein maininnat sattuneista tapaturmista tai vammautumisista ovat kovin ylimalkaisia. Esimerkiki Sysmän komppanian hartolalaisen sotamiehen nr 66 Antti Fridmodigin todetaan vahingoittuneen linnoitustöissä Helsingissä, ”blifwit skadad wid fästnings arbetet i Helsingfors”.⁷² Myös saman komppanian vuoden 1763 katselmuksessa laaditussa katselmusrullassa todetaan kolmen sotamiehen vammautuneen tavalla tai toisella linnoitustöissä. Tarkempaa ajankohtaa ei mainita, eikä sitä missä työkohteessa vammautuminen on tapahtunut. Vammautuneet olivat sysmäläinen nr 85 Juho Nordberg, ikä 47, ”blifwit wid fästnings arbetet skadd”, sekä mäntyharjulaiset nr 113 Heikki Dufva, joka sai linnoitustöissä vamman vasempaan käteensä, ja nr 115 Matti Sandberg.⁷³

Edellä esilletulleet tapaukset ovat kirjautuneet rulliin melko varmasti siitä syystä, että mainittujen sotamiesten vammojen laatu on johtanut eriasteisiin työkyvyttömyyksiin ja tarpeeseen saada eläke. Tapaukset eivät siis anna kokonaiskuvaa linnoitustöissä sattuneiden työtapaturmien yleisyydestä.

Vammautuneen sotamiehen asian käsittely katselmuksissa on saattanut viivästyä usealla vuodella. Esimerkiksi padasjokelaisen ruotusotamies Matti Kempfeltin tapaus. Vuoden 1762 katselmuksessa hänen todettiin olleen niin raihmainen, ettei hän jaksanut kävellä, koska oli pudonnut kuusi vuotta (!) aiemmin, siis vuonna 1756 muurilta Viaporissa. Hän saikin mainituissa katselmuksissa eron suosituksella ylöspitoon, joka hänelle sittemmin myönnettiin vuonna

1768 takautuvasti alkaen 1. heinäkuuta 1766, kuten jo aiemmin mainituille Antti Klenmanille ja Matti Crantzille.⁷⁴

Eläkeanomusten kovin hitaan käsittelyn syynä saattaa olla sotamieshuonekassan varojen niukkuus. Linnoitustöiden alkuvaiheessa vanhojen pitkään palvelleiden eläkeanomukset ja linnoitustöissä vammautuneiden anomukset ovat mitä ilmeisemmin kuormittaneet eläkejärjestelmää tavanomaista enemmän, jolloin myönteisiä päätöksiä on voitu tehdä ainoastaan siinä tahdissa, jossa eläkevaroja on vapautunut esimerkiksi entisten eläkkeensaajien kuoleman johdosta.

Lopuksi

Edellä on esitetty joitakin havaintoja linnoitustöiden kiihkemmiltä vuosilta 1748–1756. Vuonna 1757 alkanut Pommerin sota merkitsi töiden laantumista. Hämeen jalkaväkirykmentti tosin osallistui edelleenkin pienin komennuskunnin erilaisiin korjaus- ja viimeistelytöihin linnoituspaikkakunnilla lähes vuosittain. Syksyllä 1761 rykmentin paras puolikas komennettiin vahvistukseksi Pommeriin, mutta jo seuraavana vuonna keskisuomalaiskomppanioiden miehiä tavataan jälleen töissä Viaporissa⁷⁵.

Augustin Ehrensvärd luopui tehtävistään linnoitustöiden johdossa vuoden 1772 aikana ja vetäytyi hallussaan olleeseen Saaren virkataloon, jossa kuoli saman vuoden lokakuun 4. päivänä. Viapori ei ollut vielä valmis, joten Ehrensvärdin unelma jäi keskeneräiseksi. Vasta Kustaanmiekkä sekä Susisaaren ja Pienen Mustasaaren linnakkeet oli saatu umpeenrakannetuiksi ja Särkän linnoitus oli lähes valmis, mutta muualla työt olivat enemmän tai vähemmän keskeneräisiä.⁷⁶ Syksyllä 1772 kuningas nimitti linnoitustöiden johtoon kenraaliluutnantti, vapaaherra Jaakko Maunu Sprengtportenin, joka oli tukenut kuningasta hänen vallankaappauksessaan. Sprengtporten oli perehtynyt Viaporin linnoittamiseen työskennellessään muuta-

man vuoden Ehrensvärdin alaisena. Hän luopui kuitenkin yllättäen 10. maaliskuuta 1774 tehtävästään. Työt Viaporissa jatkuivat kuitenkin Sprengtportenin laatimien suunnitelmien pohjalta ja vuodet 1773–1777 merkitsivät jälleen uutta kiivasta rakentamisen aikaa Viaporissa.⁷⁷

Liite I

Sairaspäivien määrä ja prosentuaalinen osuus työpäivistä Loviisassa ja Svartholmassa vuosina 1748–1764. Ensimmäisessä sarakkeessa (A) miesten oletettu työpanos työpäiviksi laskettuna, toisessa sarakkeessa (B) sairaustapausten takia menetetyt työpäivät.⁷⁸

Vuosi	Kaikki rykmentit			Hämeen rykmentti		
	A	B	%	A	B	%
1748	169 617	20 473	12.1	28 483	3 232	11.3
1749	163 784	36 721	22.4	128 087	30 087	23.5
1750	14 288	2 577	18.0	9 098	1 980	21.8
1751	305 313	54 354	17.8	—	—	—
1752	530 798	96 299	18.1	—	—	—
1753	230 690	30 429	13.2	—	—	—
1754	114 429	18 809	16.4	—	—	—
1755	139 829	21 704	15.5	—	—	—
1756	249 398	36 916	14.8	52 304	9 841	15.8
1757	21 956	2 877	13.1	9 131	1 485	16.3
1758	10 870	2 179	20.0	10 762	2 148	20.0
1759	6 640	1 256	18.9	3 280	546	16.6
1760	3 792	1 061	28.0	3 792	1 061	28.0
1761	9 600	1 851	19.3	1 632	293	18.0
1762	7 895	1 658	21.0	7 895	1 658	21.0
1763	14 733	5 825	39.5	—	—	—
1764	13 844	2 625	19.0	—	—	—
Yht.	2 007 476	337 614	16.8	254 464	52 331	20.6

Liite II

Kapteeni Arvid Collianderin luettelo niistä Rautalammin kompanian sotamiehistä, jotka osoittautuivat keväällä 1749 ”täysin kelvottomiksi kuninkaallisen majesteetin sotapalvelukseen”.⁷⁹

<i>Nr</i>	<i>Sotamies</i>	<i>ikä</i>	<i>palv</i>	<i>Huomautukset</i>
16	Tuomas Stålboga	53	26	Potee luuvaloa jalassaan
48	Antti Carlström	56	26	Molemmat jalat surkastuneet, ei voi kävellä
59	Juho Wåghals	50	26	On vanha ja keuhkotaudin vaivaama
60	Simo Lillja	49	22	Omaa kolotusta oikeassa jalassaan ja on muutenkin raihnainen
75	Juho Friare	47	26	On vanha ja aivan raihnainen
81	Heikki Orre	42	25	Omaa sisällisen taudin ja on aivan raihnainen
91	Tapani Biörn	51	26	On vanha ja aivan viallinen suustaan
99	Matti Gånge	48	30	Vanha ja potee kipua selässä
104	Petteri Svanberg	27	7	Omaa parantumattoman avohaavan kyljessään eikä kykene kruunun palvelukseen
125	Harald Boman	51	39	On vanha ja kelvoton, potee vaikeaa selkäkipua, ei voi marssia

Liite III

Kuolleisuus Hämeen jalkaväkirykmentin Jämsän, Sysmän ja Rautalammin komppanioissa vuosina 1748–1766: Linnoitustöissä tai marssimatkoilla (A), ei tietoa (B), ruodullaan (C).

Vuosi	Jämsän k.			Sysmän k.			Rautal. k.			Yht.
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	
1748	—	—	—	—	1	—	—	—	1	2
1749	1	1	1	1	—	1	1	1	—	7
1750	13	—	—	11	3	2	10	4	—	43
1751	2	—	1	6	—	—	2	1	—	12
1752	—	1	1	—	—	2	—	—	—	4
1753	—	1	1	—	—	1	—	—	—	3
1754	—	—	1	1	2	1	3	—	—	8
1755	1	—	1	2	—	2	1	—	2	9
1756	—	1	—	1	1	2	1	2	—	8
1757	—	5	3	—	4	1	—	2	3	18
1758	1	—	2	—	2	1	—	1	2	9
1759	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
1760	1	—	1	—	—	—	2	1	—	5
1761	1	—	—	—	—	1	—	—	1	3
1762	—	1	8	—	—	6	—	—	4	19
1763	—	1	1	—	4	1	—	2	3	12
1764	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
1765	—	—	2	—	—	2	—	—	—	4
1766	—	—	2	—	1	1	—	—	1	5
Yht.	20	12	25	22	19	25	20	15	16	174
			57			66			51	
Miestä/vuosi			3.0			3.5			2.7	9.2

Huom! Vuoden 1750 linnoitustöissä kuolleiksi on laskettu ne 3+6+7 miestä, joiden on todettu linnoitustöihin komennettujen luetteloiden mukaan olleen kuolin-aikanaan linnoitustöissä, marssilla sinne tai sieltä takaisin ruoduilleen. Vastavasti vuoden 1751 osalta 1+5+2 ja vuoden 1754 osalta 0+0+3. Vuoden 1762 osalta sarakkeen luvut sisältävä ne 6+5+3 sotamiestä, jotka kuolivat Pommerissa tai kotimatalla sieltä.⁸⁰

Lähdeviitteet:

- ¹ Loput 130 ruotua sijaitsivat Padasjoella, Eräjärvellä, Längelmäellä, Rautalammilla, Hartolassa, Sysmässä, Heinolassa ja Mäntyharjulla. Luku saattaa olla jossain määrin epätarkka, koska joidenkin ruotujen ruotua ylläpitävät talot sijaitsivat pitäjänrajan kahta puolta, joskus kovinkin kaukana toisistaan, mikä vaikeuttaa ruodun sijoittamista tiettyyn pitäjään. Lisäksi pitäjänrajoissa on tapahtunut muutoksia, joiden takia silloiset ja nykyiset pitäjät eivät kaikilta osin vastaa toisiaan.
- ² Kenraalikuvernööri von Rosen kuninkaalle Turussa 13.5.1748, GiF 4, Ruotsin valtakunnanarkisto (RVA) (mf FR 11). Loput rykmentit ja joukko-osastot, kuten Turun ja Savon jalkaväkirykmentit, Henkirakuunarykmentti, Karjalan rakuunaeskadroona ja Tykistörykmentti katsastettiin osittain seuraavan vuoden kesällä ja osittain syyskuussa.
- ³ von Rosen kuninkaalle Turussa 13.5.1748, edellämainittu (emt.).
- ⁴ von Rosen kuninkaalle Turussa 13.5.1748, emt.
- ⁵ Förteckning af Tawastehus Lähns till footh och Jämbsiö Compagnie På de gamla, jämte odugelig manskap, som anhålla at få afskied, samoin kuin vastaavat rullat Sysmän ja Rautalammin komppanioiden osalta, Militaria 413, Kansallisarkisto (KA) (mf 54959). Rautalammin komppanian rullaan on merkitty myös jo aiemmin Lappeenrannan taistelussa vammautunut ja jo 1741 eron saanut saarijärveläinen Gabriel Kämpe. Häntä ei ole huomioitu taulukon luvuissa.
- ⁶ Emt. rullan lisäksi Heikki Vuorimies, Jyväskylän seudun ruutusotamiehet vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun. Jyväskylä 1989, s. 41 ja 52.
- ⁷ Pääkatselmusrulla GMR 16/9 1767, Mil 413, KA (mf 54959).
- ⁸ Rekrytointikatselmusrullat RecR14/3 1754 ja RecR10/3 1755, Mil 418, KA (mf 55009); Reino Kallio, Vanhan Saarijärven historia. Saarijärvi 1987, s. 825. Rekrytointirullassa mainitaan Mikko Heikinpojan olleen ruotutalollisen poika, mutta Vanhan Saarijärven historian lopussa olleen talonhaltijaluettelossa Siroistenmäen isäntänä, siis ruotutalonpoikana jo vuodesta 1750.
- ⁹ Kenraalikuvernööri von Rosen kuninkaalle marraskuussa 1747, GiF 3, RVA (mf FR 11).
- ¹⁰ Kuten jäljempänä tulee esille, von Rosenin arviot osoittautuivat liian optimistisiksi. Esimerkiksi keskisuomalaiskomppanioista linnoitustöissä olleiden komppanioiden vahvuus ylti harvoin yli 100 miehen. Kun näistäkin osa oli jatkuvasti sairaiden kirjoissa, merkitsi se sitä, että työkykyisten miesten määrä jäi linnoitustyökohteissa selvästi alle 100 miehen.
- ¹¹ Aulis J. Alanen, Suomen historia vapaudenajalla. Suomen historia IX. Porvoo

1963, s. 370–372.

- ¹² Internet: <http://www.histseura.fi/biografia/artikkelit/578b.html>. Kansallisbiografia, Augustin Ehrensvärd. Versio 17.1.1998.
- ¹³ von Lander eversti Bildsteinille 4.6.1748, Mil 435b, KA.
- ¹⁴ Ankomne Bref för År 1748, dat 31. Maii-2. Junii 1748, Mil 435b, KA; Delwig everstille Degerbyssä 5.7.1748, Mil 464a, KA.
- ¹⁵ Lahdessa 25.6.1748 päivätty vahvuustaulukko, Mil 464a, KA.
- ¹⁶ Paul Krell everstille Pakaassa 2.7.1748 ja 3.7.1748 päivätty liite, Mil 464a, KA; Arvid Colliander everstille Pulkkilassa 28.6.1748, Mil 464a, KA; Delwig everstille Degerbyssä 5.7.1748, Mil 464a, KA.
- ¹⁷ Gabriel Nikander, Lovisa stads historia I, 1745–1808. Lovisa 1930, s. 20–22; Oskar Nikula, Augustin Ehrensvärd. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 380. Åbo 1960, s. 257.
- ¹⁸ Delwig everstille Degerbyssä 5.7.1748, Mil 464a, KA.
- ¹⁹ Dagswärks Contra Rulla öfwer Arbets Manskapet wid Fästnings Byggnaden i Degerby För Åhr 1748, FiF 2, Ruotsin sota-arkisto (RSA) (mf FR 388).
- ²⁰ Dagswärks Contra Rulla öfwer Arbets Manskapet wid Fästnings Byggnaden i Degerby För Åhr 1748, emt; 1748 Åhrs 3die Qvartals Förslag af ... Dat Jackarby d. 11. Septr 1748, Mil 464a, KA; H Delwig everstille Degerbyssä 7.9.1748, Mil 464a, KA.
- ²¹ Förtäckning af ... siucka wilcka ensligit ... för deras siuklighet d. 10 September komma at af gå till deras hemwister... Dat. Degerby d. 5. September 1748, Mil 464a, KA.
- ²² Dagswärks Contra Rulla öfver Arbets Manskapet vid Fästnings Byggnaden i Degerby För Åhr 1748, FiF 2, RSA (mf FR 388).
- ²³ 1ta Qvartals Förslag af..., päivätty Kurjalassa 9.3.1748, Mil 464a, KA; 2dra Qvartals Förslag af..., Mil 464a, KA; GiF 3, RSA (mf FR 11).
- ²⁴ Luutnantti Fredrik Anders Wikman everstille Pakaassa 25.2.1749 ja kapteeni Arvid Colliander everstille Pakaassa 7.3.1749, Mil 464b, KA.
- ²⁵ Raport Af Kongl: Majjts Tavastehuus Läns Infanterie Regemente och Rतालambi Compagnie Som utwisar huru det sig nu befinner, nembl: sekä sen liitteet, Arvid Colliander Pakaassa 6.3.1749, Mil 464b, KA.
- ²⁶ Anders Malm everstille Jämsässä 27.7.1749 sekä kirjeen liiteinä olleet kirkkoherra Malleenin ja nimismies Kijhlin Jämsässä 27.7.1749 päiväämät todistukset miesten terveydentilasta, Mil 464b, KA.
- ²⁷ Emt. Anders Malm everstille 27.7.1749, liiteenä ollut pitäjänapulainen Cristian Flodbergin ja nimismies Axel Cåveenin Längelmäellä 18.7.1749 päivätty todistus sotamies Anders Wijkmanin terveydentilasta.
- ²⁸ Sammandrag af de sidst inkomne Siuck munstrings Rullor för de till fästnings

- arbete här och Degerby Commenderade Regementen. Dat. Helsingfors 6. Julii 1749, GiF 7, RVA (mf FR 12).
- 29 Utdrag af Regementernes gjorde Dagsvärken vid Lovisa och Svartholms Fästnings Bygnad ifrån och med år 1748, Till och med år 1764, FiF 4, RSA (mf FR 388).
- 30 Emt. v. Rosen kuninkaalle 20.9.1749 (ks. viite 28).
- 31 BesMR 11.4.1750, Mil 416, KA (mf 55007, JyMA); RecR 18.1.1750, RecR 20.6.1750 ja VacL 20.6.1750, Mil 416, KA (mf 55007, JyMA).
- 32 BesMR 11.4.1750, Mil 416, KA (mf 55007, JyMA); JyMA, Jämsän kirkonarkisto, kuolleitten luettelo; Jacob Böisman Degerbyssä 19.6.1749, Mil 464b, KA.
- 33 Emt. BesMR 14.4.1750; Kivijärven kuolleitten luettelot; Luettelo Degerbyhyn talvikaudeksi komennetuista, Schmiedefeldt Degerbyssä 3.10.1749, Mil 464b, KA.
- 34 Emt. BesMR 14.4.1750 ja VacL 20.6.1750. Vuoden 1767 pääkatselmusrullassa Matti Hagmanin kuolinpäivänä virheellisesti 11.6.
- 35 Eirik Hornborg, Helsingin kaupungin historia II. Ajanjakso 1721–1809. Helsinki 1950, s. 220.
- 36 GMR 16.9.1767, Mil 413, KA (mf 54959, JyMA); Emt. BesMR 11.4.1750 (Jämsän K.), BesMR 14. ja 25.4.1750 (Sysmän K) ja BesMR 14.4.1750 (Rautalammin K), Mil 416, KA.
- 37 Emt. tarkastuskatselmus 14.4.1750. Viitasaarelaisen ruotumiehen nr 75 todetaan kyseisessä rullassa olleen komennettu hiilenpoltoon Leppävaaraan. Ilmeisesti muutkin sinne komennetut olivat samaisessa tehtävässä.
- 38 Emt. BesMR 14.4.1750, Mil 416, KA.
- 39 Kapteeni Arvid Colliander Loviisassa 18.3.1750, Mil 455a, KA.
- 40 G. Fr. v. Rosen kuninkaalle Helsingissä 10.7.1750, GiF 9 (mf FR 13).
- 41 Luutnantti Anders Boije everstille Degerbyssä 12.6.1750, Mil 465a, KA.
- 42 Anders Boije everstille Degerbyssä 26.6.1750, Mil 465a, KA.
- 43 Anders Boije everstille Degerbyssä 2.7.1750, Mil 465a, KA.
- 44 Anders Boije everstille Degerbyssä 17.7.1750, Mil 465a, KA.
- 45 Anders Boije everstille Degerbyssä 24.7.1750, Mil 465a, KA.
- 46 Paul Krell everstille Degerbyssä 30.7.1750, Mil 465a, KA.
- 47 Paul Krell everstille Degerbyssä 21.8.1750, Mil 465a, KA.
- 48 GMR 16.9.1767, Mil 413, KA; BesMR 11.4.1750 (Jämsän K.), BesMR 14. ja 25.4.1750 (Sysmän K) ja BesMR 14.4.1750 (Rautalammin K), Mil 416, KA. RecR 10.6.1751, Mil 416, KA.
- 50 Rullien antama kokonaiskuva kuolleisuudesta tuntuu varsin luotettavalta. Vaikka taulukon peruslähteenä onkin ollut vuoden 1767 pääkatselmusrulla, on siinä

olevia tietoja ollut mahdollisuus tarkistaa vuosien 1750 ja 1758 tarkastuskatselmusrullien, vuosien 1762 ja 1763 rullien, sekä useilta vuosilta säilyneiden rekrytointirullien avulla. Mahdollisen virheen osuus on korkeintaan muuttaman tapauksen suuruusluokkaa.

- ⁵¹ Jari Niemelä, Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa. Historiallisia tutkimuksia 157. Helsinki 1990, taulukko 13, s. 83.
- ⁵² Förslag, som utwisar, huru den Commendering af kongl: Tavastehus läns Infanterie Regemente sig befinner, som nedanstående Dato ifrån Kurhila till fästnings arbetet på Sveaborg aftågat, dat. Reinhold Johan Lode Kurhilassa 6.6.1768, Mil 428a, KA.
- ⁵³ 1755 Åhrs Aprill Månads Förslag... Dat. Kurjala d: 6 aprill 1755, Mil 428a, KA; Rulla Af kongl: Tavastehus Lähns Infanterie Regemente och Nedannembde Compagnier som äro Commenderade till fästning arbete i Helsingfors. Dat. d: 10. Aprill 1755, Mil 418, KA; Tekijän kortisto Rautalammin komppanian ruotusotamiehistä ajalta 1695–1809.
- ⁵⁴ 1755 Åhrs 2dra Quartals Förlag af Dat. Sveaborg d. 5. Junij 1755, Mil 428a, KA; Emt. rulla, dat 10.4.1755, Mil 418, KA.
- ⁵⁵ Maaherra Nordenskiöld von Törnelle Loviisassa 6.5.1755, Mil 437a, KA.
- ⁵⁶ BesCasMR 10.2.1758. Vuoden 1767 pääkatselmusrullassa Tuomas Kempen kuolinvuosi virheellisesti 1750.
- ⁵⁷ BesMR 14. ja 25.4.1750, Mil 416, KA.
- ⁵⁸ Rulla af kongl: Maijts Tafvastehus Lähns Regemente...hwilcka äro Commenderade till fästnings arbetet i Helsingfors, nembln, Mil 417, KA (mf 55008, JyMA).
- ⁵⁹ BesMR 14. ja 25.4.1750, Mil 416, KA.
- ⁶⁰ BesMR 14. ja 25.4.1750, Mil 416, KA.
- ⁶¹ Krigsmanshuskontoret, DIId, kansio 15, s. 532 ja 535, Krigskollegii arkiv, RSA (mf WA 1770).
- ⁶² RecR 14.3.1754, Mil 418, KA.
- ⁶³ Kenraalikuvernööri von Rosen kuninkaalle Helsingissä 24.10.1750, GiF 10, RVA (mf FR 13).
- ⁶⁴ BesMR 11.4.1750, Mil 416, KA.
- ⁶⁵ Krigsmanshuskontoret, DIId, kansio 15, s. 532, Krigskollegii arkiv, RSA (mf WA 1770).
- ⁶⁶ Recryterings och Cassations Munster Rulla öfver Den Hemmavarande Dehlen af ... Jämsiö Compagnie ..., päivätty Hämeenlinnassa 19.3.1762, Rullor 1724–, Tavastehus läns inf. reg., RSA (mf WA 604).
- ⁶⁷ Krigsmanshuskontoret, DIIC, kansio 10, s. 583–584, Krigskollegii arkiv, RSA

- (mf WA 1768); Krigsmanshuskontoret, DIId, kansio 15, s. 534, Krigskollegii arkiv, RSA (mf WA 1770).
- ⁶⁸ Brömmert everstille. Päiväämätön. Merkitty saapuneeksi 24.4.1770, Mil 450, KA. Kyseessä ilmeisesti korpraali Johan Brömmert, joka oli mainitun kompanian 1. korpraalikunnan korpraali Nahkialan ruodussa nr 1, ks. esimerkiksi pääkatselmusrulla 16.9.1767, Mil 413, KA.
- ⁶⁹ Besichtnings och Cassations Munster Rulla uppå ordinarie Manskapet wid Tawastehus lähns Regemente til foth samt Jämsiö Compag: ..., päivätty Jämsän Pappilassa 28.2.1763, Mil 419, KA (mf 55010, JyMA).
- ⁷⁰ Krigmanshuskontoret, DIIC, kansio 10, s. 583–584, Krigskollegii arkiv, RSA (mf WA 1768); sama DIId, kansio 15, s. 545, (mf WA 1770).
- ⁷¹ Recryterings och Cassations Munster Rulla öfver Den Hemmavarande Dehlen af ... Jämsiö Compagnie ..., päivätty Hämeenlinnassa 19.3.1762, Rullor 1724–, RSA (mf WA 604).
- ⁷² Eräs luettelo, joka sijaitsee Karjalan rakuunarykmentin asiakirjojen joukossa, päivätty Loviisassa 20.3.1758, Mil 537, KA (mf ES 2292, JyMA).
- ⁷³ Besichtnings och Cassations Munster Rulla ..., päivätty Jämsässä 28.2.1763 ja Sysmässä 4.3.1763, Mil 419, KA (mf 55010, JyMA).
- ⁷⁴ Emt RecCasMR 19.3.1762; Krigmanshuskontoret, DIIC:, kansio 10, s. 583–584, Krigskollegii arkiv, RSA (mf WA 1768); sama DIId, kansio 15, s. 534 (mf WA 1770).
- ⁷⁵ Förslag som utwisar..., dat Tavstehus d: 1 Maj 1762, Mil 428a, KA; 1762 Åhrs 2dra Qvartals Förslag, dat Tavstehus d: 1 Junii 1762, Mil 428a, KA.
- ⁷⁶ Hornborg 1950, s. 222.
- ⁷⁷ Olof af Hällström, Sveaborg Viapori Suomenlinna. The Island Fortress off Helsinki. Linnoituksen rakennushistoria. Anders Nyborg A/S. Rungstedt Kyst 1986, s. 13.
- ⁷⁸ Utdrag af Regementernes giorde Dagsvärken vid Lovisa och Svartholms Fästnings Bygnad, ifrån och med år 1748; till och med år 1764, FiF 4, RSA (mf FR 388).
- ⁷⁹ Ks. viite 25.
- ⁸⁰ Vuoden 1750 tarkastuskatselmusluettelot, emt. Mil 416, KA; sekä vuosilta 1751 ja 1754 säilyneet Helsinkiin komennettujen luettelot, Mil 417 ja 418, KA; Vuoden 1767 pääkatselmusrulla, emt. Mil 413, KA; Kirjoittajan kokooma taulukko linnoitustöihin lähtö- ja paluujankohdista.